

Београд

DOI 10.5937/kultura1754109P
УДК 727.3(497.11)"1918/1941"
711.57(497.11)"1918/1941"

оригиналан научни рад

НОВИ УНИВЕРЗИТЕТСКИ ЦЕНТАР МЕЂУРАТНОГ БЕОГРАДА

Сажетак: Трансформација Београда из оријенталне вароши у престоницу по узору на западноевропске метрополе одвијала се релативно брзо. Формирање јавних простора заузимало је значајно место у планским и теоријским разматрањима развоја града, међутим у пракси се његово ширење одвијало стихијски, без или мимо урбанистичких планова. Стога је једна од кључних историографски препознатих карактеристика урбаног развоја Београда недореченост јавних простора и целина. Једна од ретких урбаних целина која је реализована према иницијалној замисли и која је до данас задржала првобитни карактер јесте Универзитетски центар, изграђен на простору некадашњег Тркалишта, дуж Булевара краља Александра. Иако се идеја о његовој изградњи развијала и остваривала током шест бурних деценија, од периода пре Првог светског рата до седме деценије прошлог века, јасна и јединствена визија никад није уобличена у виду једног планског документа по којем ће простор бити обликован. Циљ рада је да трансформације овог простора прикаже кроз призму идеја и појава које су окарактерисале развој Београда током последњих стопедесет година.

Кључне речи: урбанизам, Универзитетски центар, међуратни Београд, Тркалиште, Технички факултет

У развоју западноевропских градова урбано планирање јавних простора одувек је заузимало значајно место у формирању идентитета заједнице. Крај осамнаестог и почетак деветнаестог века означили су почетак стварања модерног урбанизма подстакнутог индустријском револуцијом. Тежиште са искључиво репрезентативне функције просторне организације, прелази на шире организационо функционисање

града са све већим бројем становника. Истовремено, транспоноване политичких и државних идеја кроз архитектонско сваралаштво кулминира, тако да је позиционирање репрезентативних грађевина, унутар градске матрице, имало поред функционалног и организационог, пре свега симболички значај у циљу истицања и неговања националног, историјског или културног идентитета места.¹

Као и у Европи урбанизам у Србији је од почетка ослобађања земље од Турске власти заузео значајно место у оквиру државотворних делатности, превасходно путем формирања нових плански регулисаних места у која је насељавано српско становништво, уз напуштање и рушење старих орјенталних варошица. Урбанистичка политика Србије с краја деветнаестог века уз социјалну и хуманистичку основу транспоновала је политичке и државне идеје управо путем урбаног планирања и артикулације јавних простора са осмишљеним композицијама државних, верских, јавних здања. Међутим монопол државе над друштвеним делатностима условио је претерану подређеност политичким збивањима и бирократском устројству, тако да урбанистички планови најчешће нису извођени до краја услед промене власти или надлежности управних институција. Уједно у односу на планска решења нових вароши, спроведених апсолутистичком вољом Кнеза Милоша Обреновића, при реконструкцијама већих градова у Србији, долази до теоријског раздвајања урбанистичког пута на потпуну и конзервативну реконструкцију,² што је додатно погодно оправдавању сталних промена планова. Оваква ситуација резултирала је одсуством просторно физичког континуитета развоја градова,³ првенствено Београда, који је као престоница претрпео убрзан развој и модернизацију са великим приливом становништва, трансформишући се од орјенталне вароши у град по узору на западно европске метрополе. Већ крајем деветнаестог века Београд су красила појединачна архитектонска здања изведена у складу са савременим архитектонским токовима, али је развој града текао неуједначено и стихијски пре свега у домену формирања јавних простора и целина.⁴ Интенција

1 Макуљевић, Н. (2006) *Уметност и национална идеја у XIX веку*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 256-261.

2 Максимовић, Б. (1978) *Идејни развој српског урбанизма, период реконструкције градова до 1914.године*, Београд: Српска академија науке и уметности.

3 Ђокић, В. (2009) *Урбана типологија: градски трг у Србији*, Београд: Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, стр. 445.

4 Максимовић, Б. (1974) Тежње за увођењем естетичких вредности, *Годишњак града Београда*, књ. XXI, Београд: Музеј града Београда, стр. 198; Аноним, (01. 07. 1901) *Технички гласник*, бр.3, 1-2; Аноним,

за транспоновањем политичких идеја и визија читава се у планској документацији формирања и трансформисања јавних простора са циљем успостављања нове или брисања одређене меморије, међутим готово ни један план није био спроведен до краја. Недостатак континуитета у урбаном развоју постаје једна од битних карактеристика Београда.

Урбана целина која се може посматрати као једна од ретких у већој мери остварених идеја, која је до данашњих дана задржала исту намену, је простор Универзитетског центра дуж Булеvara Краља Александра. Планирана зона Универзитетског центра је од почетних идеја до данас имала мале варијације у просторном опсегу и генерално је обухватала подручје од раскрснице Булеvara Краља Александра и Улице Краљице Марије па до Београдске улице. Трансформација овог простора осликава све појаве које су доминирале развојем Београда током последњих 150 година, уз преламања супротстављених стручних и политичких ставова и жеља. Упоредном анализом планске документације и њене реализације рад тежи да осветли аспект професионалне неопредељености условљене објективним спољашњим или личним опредељењима са критичким освртом на финални резултат односно целовитост простора.

Београдски Универзитет

После пола века постојања Велике школе модернизација и развој државе наметали су задатке који су превазилазили њене оквири, тако да је 5. марта 1905. године донет Закон о оснивању Универзитета.⁵ Као и све институције у Србији крајем деветнаестог и почетком двадесетог века и Универзитет није имао наменски изграђену зграду. Од конституисања је био смештен у згради Капетан Мишиног здања,⁶ где је и Велика школа провела свој век.⁷ Са све већим бројем

Технички гласник бр. 8, 9, 10, 11 и 12 1901; Леко, Д. Т. (1909) *Наше прилике: поводом VIII конгреса архитектата*, Београд: Штампарија Р. Раденковића, стр. 65-75; Стојановић, С. (1912) *Српски неимар: опис грађевинских радова и израда са сликама*, Београд: б. и., стр. 2; Поровић, М. Љ. (2008) *Београд у деветнаестом веку: из дела страних писаца*, Београд: Библиотека града Београда.

5 Несторовић, Б. (1996) *Високошколска настава архитектуре у Србији 1846-1971*, Београд: Архитектонски факултет, стр. 27; Ђорђевић, Б. (1962-63) *Универзитет у Београду 1863-1963, Годишњак града Београда*, књ. IX-X, Београд: Музеј града Београда, стр. 18; Божић, И. (1975) *Постанак и развој Београдског Универзитета, Годишњак града Београда*, књ. XXII, Београд: Музеј града Београда, 146-147.

6 Ђорђевић, Б. нав. дело, стр. 26.

7 Архив Србије, Министарство просвете, Велика Школа; Аноним (1912) *Адресна књига Београда 1912*, Београд: Безбедност, стр. 134;

студената и факултета⁸ потреба за адекватним смештајем је била све ургентнија, тако да се Савет Универзитета крајем 1913. године обратио Општини града Београда, са предлогом формирања Универзитетског центра на простору Тркалишта, површине 125,000 м², дуж Булеvara Краља Александра.⁹ Усвајањем предлога Савета, Универзитет је током 1914. године добио овај простор на коришћење, међутим услед недостатка финансијских средстава и избијања Првог светског рата реализација овог изузетно значајног комплекса је била одложена.

Београдски универзитет је током рата претрпео огромна зарања, а обнављање његовог рада у престоници нове државе Краљевини СХС, било је од приоритетног значаја, тако да је настава почела да се одвија већ у летњем семестру 1919. године, у скученим и привременим просторима.¹⁰ Једна од првих грађевинских интервенција је била обнављање старе зграде Капетан Мишиног здања и подизање новог крила у њеном залеђу у који је смештен Хемијски институт. Непосредно поред Капетан Мишиног здања подигнута је, 1922. године, по пројекту Петра Гачића,¹¹ зграда Новог Универзитета. У овој згради је био привремено смештен Технички факултет, до 1931. године,¹² потом Правни, у периоду од 1930 до 1940. године, као и неколико завода Филозофског факултета.¹³ Истовремено подизање нових здања се одвијало на неколико локација, од којих је простор Тркалишта био планиран за Технички, Правни и Богословски факултет. За новоосновани Медицински факултет подигнут је читав низ института и клиника на простору Врачарске болнице,¹⁴ док је Пољопривредни факултет добио нову зграду у Земуну 1932. године.¹⁵

Несторовић, Б. (2006) *Архитектура Србије у XIX веку*, Београд: Арт Прес, стр. 364; Божић, И. нав. дело, стр. 147.

8 Поред постојећа три факултета Филозофског, Правног и Техничког, Закон је предвиђао оснивање још три нова факултета Пољопривредног, Медицинског и Богословског: Ђорђевић, Б. нав. дело, стр. 28.

9 Mađanović, V. M. (2016) Architectural shaping of Belgrade University Center (1921–1931), *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, бр. 44, Нови Сад: Матица српска, Одељење за ликовне уметности, стр. 317–332; Архив Србије, Београдски Универзитет, G- 200 ф IV, стр. 364/913; Божић, И. нав. дело, стр.148.

10 Божић, И. нав. дело, стр.148.

11 Bogunović, G. S. (2005) *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, tri toma, том 1, Beograd: Beogradska knjiga, str. 405.

12 Несторовић, Б. нав. дело, стр. 31.

13 Ђорђевић, Б. нав. дело, стр. 34.

14 Божић, И. нав. дело, стр. 148.

15 Ђорђевић Б., нав. дело, стр. 34.

Тркалиште

Простор „Тркалишта“ опредељен за нови Универзитетски центар своју историју почиње у другој половини деветнаестог века, када је, на безбедној удаљености од града, између Батал цамије и Тркалишта, формирана Фишекцијска чаршија.¹⁶ Својом наменом допринела је нерепрезентативности овог дела града етикетирајући га као место за смештање свега непожељног и опасног. Са Фишекцијском чаршијом завршавао се и калдрмисани део Цариградског друма, да би се одатле настављао у виду узаног сеоског пута. Празно плавно поље троугаоног облика ван граница градског реона, дуж Цариградског друма, које се настављало на старо гробље и простор данашњег парка Ташмајдан, било је идеално место за прве галопске трке које је организовао Кнез Михајло Обреновић 14. априла 1863. године.¹⁷ На простору од 18 хектара формирана је трапезаста стаза, која је својим обликом трајно дефинисала ово градско подручје, као и називом Тркалиште који се задржао као топоним дуги низ година. Дужина стазе од 1350 м пратила је трасу данашњих улица: Београдске, Краљице Марије, Рузвелтове и Булеvara Краља Александра.¹⁸ Стартно и циљно место се налазило на месту данашње Универзитетске библиотеке где је била изграђена Кнежева трибина као и трибине за публику.¹⁹ Иако је ова манифестација побудила велико интересовање и постала престижни спортски догађај, само пет година после прве одржане трке, по убиству Кнеза Михаила, долази и до гашења овог спорта, а простор Тркалишта бива напуштен.

Трансформација Цариградског друма током последње две деценије деветнаестог века у градски булевар достојан имена Булевар Краља Александра,²⁰ допринела је преображавању неугледних простора, формирањем планске уличне мреже са резиденцијалним блоковима, уз просецање данашње Београдске улице којом је одвојен простор Ташмајдана од Тркалишта. Ширењем града, резиденцијално становање се приближава простору Тркалишта које на Зарићевом плану

16 Андрејевић, М. Преображај амбијента и људи старог „Тркалишта“ у: *Београд у сећањима 1900-1918*, приредио Ђоковић, М. (1977) Београд: Српска књижевна задруга, стр. 95; Bogunović, G. nav. delo, str. 76-79.

17 Bogunović, G. nav. delo, str. 481-482; Тодоровић, С. Ч. (2009) *Спорт у старом Београду (XIX век)*, Београд: *Zepher Book World* d.o.o. и Фонд Филип и Мадлена Центер, стр. 40-42.

18 Андрејевић, М. нав. дело, стр. 104.

19 Bogunović, G. nav. delo, str. 482.

20 Цариградски, Смедеревски друм, 1895. године добија назив Булевар Краља Александра Обреновића: Bogunović, G. nav. delo, str. 76.

из 1878. године,²¹ још увек носи исти назив, да би до 1903. године,²² простор претрпео трансформацију у складу са окружењем, када постаје граница између другог и четвртог кварта, односно врачарског и палилулског. Пресечен је новом Гробљанском улицом (данашња Рузвелтова) и преименован у складу са својом функцијом повремене сточне пијаце и вашаришта у Марвени трг.²³ У склопу радова на уређивању и улепшавању значајне градске авеније, на троугаоном завршетку Тркалишта на месту сустицања Булеvara и Ратарске улице оивиченог тада новопросеченом Гробљанском улицом формирано је 1906. године прво дечије игралиште у Београду. Унутар парка је посађено четинарско дрвеће, да би потом и дуж Булеvara била формирана алеја дивљег кестена.²⁴

Исте године новооснована лоптачка секција спортског друштва „Српски мач“ добија од Београдске општине део простора на коришћење, на којем је 15. маја 1907. године свечано отворено прво фудбалско игралиште.²⁵ Простор Тркалишта, иако је био окружен резиденцијалним блоковима и даље је без намене, те је углавном служио као полигон за масовне туче између палилулаца и врачараца,²⁶ све док председник Београдске општине није 1911. године уступио један део новооснованом „Београдском спортском клубу“.²⁷ Прва фудбалска утакмица одржана је исте године на импровизованом стадиону да би већ следеће године, на месту где је данас зграда Државног Архива, био изграђен фудбалски терен са трибинама које су могле да приме око 700 гледалаца. Читава зона је убрзо добила спортски карактер, тако да су се ту развијали и други спортови: лака атлетика, тенис и „ханзена“.²⁸ Пар година касније, 1913. године, уз игралиште Београдског спортског клуба подигнуто је и игралиште новоформираног клуба „Славија“.²⁹

21 Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда, План београда из 1878, Зарићев план (Беч, Ратни архив, G Ib 56)

22 Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда, План београда из 1893, Удесио Бешлић (Беч, Ратни архив G Ib 57-05)

23 Исто.

24 Милановић, Х. (2006) *Паркови Београда*, Београд: Демократска странка/Истраживачко-издавачки центар, стр. 26-27.

25 Јовановић, Б. Спорт и спортисти у: *Београд у сећањима 1900-1918*, приредио Ђоковић, М. (1977) Београд: Српска књижевна задруга, стр. 132.

26 Андрејевић, М. нав. дело, стр. 105.

27 Јовановић, Б. нав. дело, стр. 136.

28 Исти, стр. 136; Андрејевић, М. нав. дело, стр. 106-109.

29 Андрејевић, М. нав. дело, стр. 107.

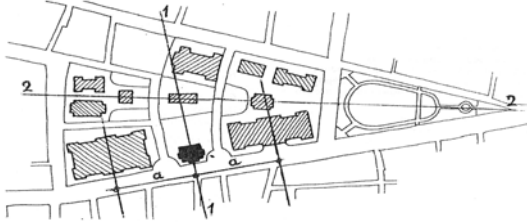
Слика 1 План вароши Београда, А. Шамбон,
(извор: М. Миладовић, ГГБ)

Међуратни Универзитетски центар

Предратне карактеристике урбаног развоја Београда остале су непромењене и у међуратном периоду тако да се просторној диспозицији јавних, државних здања није приступило доследно и системски, већ су се локације и позиције најзначајнијих објеката мењале, понекад и насумично, без логичне градације репрезентативности простора или идеје о формирању одређеног културног или националног идентитета места. Булевар Краља Александра почиње здањем Народне скупштине, међутим у плановима пре Првог Светског рата приметно је одсуство јавних објеката дуж ове градске авеније. На такав приступ у осмишљавању новог Булевара највероватније је утицала меморија на Фишекцијску чаршију и старо гробље дуж Цариградског друма. Измене у перцепцији важне градске авеније уноси план који је израдио Албан Шамбон (Alban Chambon)³⁰ 1912. године. Пројекат француског архитекте базиран на академском приступу је поред планирања новог ширења града третирао и изграђену структуру. Уз значајно унапређење постојеће урбане матрице кроз повезивање нехомогеног градског ткива, аутор је посебну пажњу посветио успостављању континуалне мреже јавних здања која се међусобно надовезују и употпуњавају. Основне две трансверзале биле су дуж правца Славија – Теразије и Булевара Краља Александра, чиме се по први пут јавља идеја о формирању административног центра око зграде Народне скупштине на који би се надовезао комплекс музеја планиран на простору старог гробља и Ташмајдана.

30 Миладовић, М. (1980) Албан Шамбон: Генерални урбанистички план Београда, *Годишњак града Београда*, књ. XXVII, Београд: Музеј града Београда, стр. 221-237.

Надовезујући се на овај културно административни центар, на простору Тркалишта, према академским нормама су били пројектовани блокови испресецани зракасто постављеним улицама које су пратиле троугаони облик локације. (Слика 1) Иако Шамбонов пројекат никада није заживео, поједине поставке и идеје су на различите начине утицале и биле имплементирани у будућем развоју града.³¹

Слика 2 Анализа скице простора Тркалишта са плана Београда из 1921. године, Б. Максимовић, (извор: Б. Максимовић, ГГБ)

Одмах по завршетку Првог Светског рата, већ 1919. године отпочиње реализација предратног плана изградње Универзитетског центра на простору Тркалишта и то изградњом Универзитетске библиотеке, финансиране већим делом из Карнегијеве фондације.³² Задње је позиционирано у складу са геодетским планом Београда непознатог аутора, из 1921. године, који представља најстарији познати план који третира ову локацију. (слика 2) Бранко Максимовић сматра да је план израђен пре 1914. године, када је простор и додељен Универзитету и да је то решење унето у геодетски план из 1921. године.³³ У прилог овој тврдњи је и преписка ректората универзитета са Председништвом општине града Београда, из 1920. године, у којој се наводи да ректорат прилаже „необавезне скице распореда зграда“.³⁴

Поређењем Шамбоновог пројекта простора Тркалишта са планом из 1921. године, евидентно је понављање истих праваца пружања улица, међутим распоред објеката на плану из 1921., указује на недовољно разумевање урбаног

31 Vuksanović-Macura, Z. (2015) *San o gradu, Međunarodni konkurs za urbanističko uređenje Beograda 1921-1922*, Beograd: Orion Art.

32 Акунд, Н. (2011) Делатност Карнегијевих задужбина на Балкану после Првог светског рата: Универзитетска библиотека у Београду, 1919-1926, *Инфотека* бр. 1. година XII, Заједница библиотека Универзитета у Србији, 3.

33 Максимовић, Б.(1967) Естетичка схватања композиције градских центара Београда почетком 20. века, *Годишњак града Београда*, књ. XIV, Београд: Музеј града Београда, стр. 81-97, 92.

34 Архив Србије, Министарство просвете, R 1923, стр. V-71.

планирања. Наиме композиција која графички одаје утисак осмишљеног ансамбла зграда, у простору је врло далеко од тога. Пренебрегавајући чак и основне постулате академске доктрине аутор ствара план са насумично разбацаним објектима, неуједначене величине, без формирања јасног маркера и просторне хијерархизације. Према овој ситуацији Универзитетска библиотека постављена је на регулационој линији дуж Булеvara Краља Александра на углу са Карнегијевом улицом између планирана два несразмерно велика здања Техничког и Правног факултета, чиме се у старту успоставља неуједначен улични фронт и деградира будуће здање библиотеке.

Израда пројекта Универзитетске библиотеке била је поверена професорима београдског универзитета архитектама Николи Несторовићу и Драгутину Ђорђевићу, који су 1920. године осмислили решење сублимирајући задате просторне и стилске оквире.³⁵ Уношењем малих измена у односу на постојећи ситуациони план у смислу повлачења здања неколико метара од регулационе линије пројектанти су успели да формирају повољнију и монументалнију позицију. Стилско опредељење ка конзервативном академизму проистекло је из предходно задатог обликовног израза целог комплекса,³⁶ што сазнајемо из извештаја Карнегијевог фонда, где се наводи да је објекат имао елементе ренесансе да би се уклопио са планираним Универзитетским здањима.³⁷ Уједно пројекат је подржао *модел Карнегијеве библиотеке*,³⁸ који је без обзира на стил здања био оличен у једноставној, формалној архитектури са истакнутим улазом са портиком, монументалним степеништем и лантерном као симболом просвећености.³⁹ Строга симетрији подређена организација унутрашњег плана у потпуности је одговарала неокласицистичкој обради главне фасаде, којом доминира тимпанон изнад централног ризалита. Иако је планирано да се изградња

35 Михајлов, С. Универзитетска библиотека у: *Добротвори Београдском универзитету*, приредиле Шупут, М. и Бошњак, Т. (2005), Београд: Универзитет, САНУ, Народни Музеј, стр. 65-82; Акунд, Н. нав. дело; Павловић, М. (2014) *Живот и дело архитекте Николе Несторовића 1868-1957*, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 351-360.

36 Кадијевић, А. (2005) *Естетика архитектуре академизма XIX-XX век*, Београд: Грађевинска књига, 354. Павловић, М. нав. дело, стр. 355-356.

37 Акунд, Н. нав. дело, стр. 14.

38 Исто; Павловић, М. нав. дело, стр. 355.

39 Ове карактеристике читавају се готово на свим библиотекама финансираним од стране Карнегијеве фондације; навешћемо неке у САД-у: Јавна библиотека у Анистону (Anniston), 1916; Библиотека у Тускицију (Tuskegee), 1901; Јавна библиотека у Литл Року (Little Rock), 1906; Библиотека у Бингхемтону (Binghamton), 1902.

објекта заврши за највише две године, зграда је свечано отворена на дан Ђирила и Методија, тек 24. маја 1926. године.⁴⁰ Изградња је текла споро и лоше, што услед нестабилне политичке ситуације, недостатка финансијских средстава али и шпекулантског карактера извођача.⁴¹

Слика 3 Ситуациони план архитеката Н. Несторовића и Б. Таназевића, (извор: Д. М. Леко, Технички Лист)

По завршеном пројекту Универзитетске библиотеке 1923. године, архитекта Никола Несторовић у тиму са архитектом Бранком Таназевићем пројектује зграду Техничког факултета. У склопу овог пројекта аутори раде и детаљни „ситуациони” план, дајући решење читавог блока оивиченог Булеваром, Рузвелтовом улицом, Улицом Краљице Марије (Ратарском) и Карнегијевом,⁴² који је представљао разраду плана из 1921. године. (слика 3) Пројектујући у складу са претходним планским документима и стилским одредницама читавог комплекса, аутори поново компоњују академско решење које подржава идеју Универзитетског центра у парковском окружењу, укидајући саобраћајнице између Булеvara и Улице Краљице Марије. Планирани објекти различитих габарита у склопу Техничког факултета, главним улазима оријентисани ка улицама, несиметрично су распоређени унутар трапезасте локације, где је кохерентност остварена кроз парковско уређење са централном овалном ронделом. Пројекат главне зграде Техничког факултета, ослоњен на конзервативни академизам, представља типично решење високошколских објеката, круте формалне архитектуре.

40 Џонић, У. (2011) *Изградња Универзитетске библиотеке у Београду*, приредили Марковић, Н. и Филиповић, Д., Београд: Универзитетска библиотека, стр. I-X., стр. 20; Поповић, П. (1926) Универзитетска библиотека, *Српски књижевни гласник*, бр. 18, стр. 206-209.

41 Павловић, М. нав. дело, стр. 354.

42 Леко, Д. М. (10. 03.1926) Нове зграде Техничког факултета београдског Универзитета, *Технички лист*, бр. 5, стр. 65-66.

Паралелно са почетком изградње првих здања Универзитетског центра, у Београду је 1921-1922. године расписан Међународни конкурс за урбанистичко решење града, на којем су учествовала двадесет и два инострана тима.⁴³ На основу одлуке жирија да ни један пројекат није испунио захтеве изнете у програму конкурса,⁴⁴ формирана је Комисија за израду Генералног урбанистичког плана која је током 1922-1923. године израдила ГУП Београда. Један од носилаца овог пројекта био је архитекта Београдске општине Ђорђе Павлович Ковалеvски⁴⁵ који је израдио и детаљни план регулације простора Универзитетског центра. Усвајање Генералног урбанистичког плана, 1924. године, којим се законски дефинише будући развој града, требало је да допринесе даљем планском развоју који би се одвијао искључиво на основу детаљних регулационих планова произашлих из генералног плана. Тако је детаљним планом простора Тркалишта, архитекте Ђорђа Ковалеvског, инкорпорираниог у ГУП, потврђено опредељење ка академизму али у знатно монументалнијој форми у односу на Несторовићеву и Таназевићеву скицу. (слика 4) Уличном мрежом и обликом блокова Ковалеvски се враћа Шамбоновом плану, са јасном и симетричном схемом улица које се зракасто шире ка простору Ташмајдана. Објекти су волуметријски усаглашенији, грађирани по величини и са недвосмислено детерминисаном главном осовином која се завршава на раскрсници Улице Краљице Марије и Булеvara. Главна зграда Техничког факултета овим планом је добила нову централну локацију у Рузвелтовој улици на изворишту зракасто постављених улица. Прометном позиције измењена је и волуметрија здања знатно већег габарита са полукружним бочним крилима који су били у сагласју са планираном уличном матрицом. Неусаглашеност између усвојеног ГУП-а и пројекта нове зграде Техничког факултета Несторовића и Таназевића, чијом је изградњом негиран ГУП и детаљни регулациони план, неминовно се намеће као питање, посебно што је изградња отпочела годину дана по усвајању Генералног плана односно 1925. године. Додатна нелогичност у читавом процесу је чињеница да је за изградњу објекта такве намене дозволу могло да изда само Министарство грађевина, што целу ситуацију доводи до апсурда.⁴⁶

43 Vuksanović-Macura, Z. nav. delo.

44 Исто, стр. 187.

45 Генерални урбанистички план усвојен је 24. јула 1924. године: Beograd kroz planove, Urbani lik modernog Beograda, 23. 05. 2015., http://www.ur-bel.com/default.aspx?ID=uzb_BG_planovi&LN=SRL#1948

46 Максимовић, Б. (1980) Вредности генералног плана Београда од 1923. године и њихово поништавање, *Годишњак града Београда*, књ. XXVII,

Слика 4 Део плана по регулационом плану Ћ.

Коваљевског, (извор: Д. М. Леко, Технички Лист)

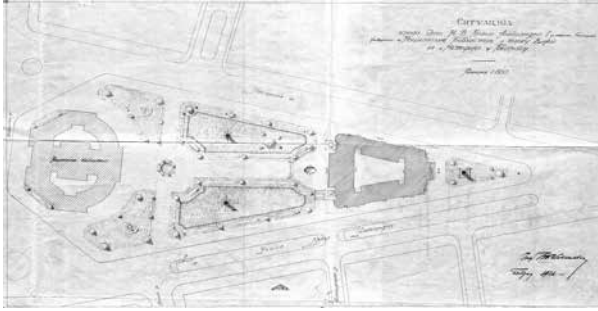
У критици пројекта зграде Техничког факултета, 1926. године, Димитрије М. Леко је навео архитекте Несторовића и Таназевића, као главне кривце за нејасну просторну диспозицију објеката Универзитетског центра, уз критику академског карактера здања Техничког факултета као „анахрони плагијеризам”.⁴⁷ Иако делимично заснована на чињеницама,⁴⁸ критика је првенствено осликавала сукоб око ингеренција архитеката Министарства грађевина са професорима архитектонског факултета, јер је управо 1926. године на челу Архитектонског одељења Министарства грађевина био Душан Живановић поборник конзервативних ставова.⁴⁹ Два наредна здања, подигнута у склопу Универзитетског центра, Студентски дом Краља Александра I и Државни архив, за које су пројекте израдили архитекти запослени у државним институцијама, иду у прилог овој тврдњи јер њихова изградња није изазивала стручне полемике ни око примењеног стила, академизма, нити око диспозиције.

Београд: Музеј града Београда, стр. 239-268.

47 Несторовић је поновио просторно организационо решење зграде Високе техничке школе у Шарлотенбургу, којој је заједно са архитектом Таназевићем дао типизовану крајње аперсоналну академску опну: Ибрајтер-Газибара, Б. (2006) Архитектура зграде Техничког факултета у Београду, *Наслеђе*, бр. VII, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 69-85, 78; Павловић, М. нав. дело, стр. 373-385.

48 Kadijević, A. (2016) Srpska arhitektura u 1926. godini – između kontinuiteta i reforme, *Zbornik seminara za studije moderne umetnosti Filozofskog Fakulteta Univerziteta u Beogradu*, br 12, Beograd: Filozofski fakultet, 99-120.

49 Kadijević, A. (2016) nav. delo, str. 105.

Слика 5 Ситуација за пројекат Студентског дома Краља Александра I, Ковалевић, (извор: ИАБ ТД ф 5-54-1926))

Пројектовање Студентског дома, отпочето 1926. године,⁵⁰ било је поверено архитекти Ђорђу Ковалевићу,⁵¹ који је са архитектом Виктором Лукомским⁵² остварио академско решење слободностојећег објекта са реминисценцијама на руски ампир.⁵³ Пројекат који је финансирао краљ Александар Карађорђевић, ни по намени ни по својој позицији, није био планиран ни једним од претходних урбанистичких или ситуационих решења. Ковалевић је за потребе пројекта израдио ширу ситуацију локације и нови објекат укомпоновао у свој детаљни регулациони план, позиционирајући га на самом почетку парка Ђирила и Методија односно на укрштању Улице краљице Марије са Булеваром краља Александра. Заправо, на супротној страни парка у односу на планирану Националну библиотеку у Рузвелтовој улици.⁵⁴ (слика 5) Позиција здања се по оријентацији, у односу на уличну мрежу и парк у залеђу, уклапала у концепцију Несторовићевог и Таназевићевог ситуационог решења Техничког факултета, а уједно је представљала и помирљиво решење у односу на усвојени ГУП. Изградњом Студентског дома употпуњава

50 Кадидевић наводи 1931. као годину завршетка изградње објекта, док Богуновић наводи 1928, а у документацији Завода за заштиту споменика културе града Београда фигурира 1927. година: Кадидевић, А. нав. дело, стр. 351; G. Vugonović, nav. delo, II tom, str. 83; документација Завода за заштиту споменика културе Београда, досије зграде Студентског дома Краља Александра I.

51 Документација Завода за заштиту споменика културе Београда, досије зграде Студентског дома Краља Александра I; Историјски архив Београда, ТД ф 5-54-1926.

52 Кадидевић, А. (1998-1999) Београдски период рада архитектке Виктора Викторовича Лукомског (1920-1943) *Годишњак града Београда*, књ. XLV-XLVI, Београд: Музеј града Београда, стр. 115-132; Јовановић, Ј. (2013) Виктор Викторович Лукомски – прилог за биографију, *Наслеђе*, бр. XIV, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 171-174.

53 Кадидевић, А. нав. дело, стр. 350.

54 Историјски архив Београда, ТД ф 5-54-1926.

се академска структура универзитетског центра решеног у оквиру повезаних парковских површина, тако да је 1928-29. године парк Тирила и Методија преуређен и усклађен са новим здањем по пројекту инжењера Саве Николића.⁵⁵

Зграду Државног архива, која по својој просторној диспозицији делимично прати ситуациони план Несторовића и Таназевића, пројектовао је архитекта Министарства грађевина Николај Краснов 1928. године.⁵⁶ Једносратно здање подужног плана орјентисано је главном фасадом ка Карнегијевој улици, међутим у односу на планом пројектовану позицију објекта на том месту,⁵⁷ одступа у односу на симетралу која формира окосницу плана. Здање у духу академизма са масивном и доминантном декоративном пластиком визуелно се уклапало у задати стилски концепт али није доприносило урбаном јединству композиције управо услед недоследности и неодређености за један план. Стално осцилирање између два концептуално различита ситуациона плана условило је да се неизграђени простор Тркалишта не трансформише у парк по једном плану или у зракасту уличну мрежу по другом плану, тако да током читавог међуратног периода остаје урбанистички нерешен и задржава спортско-забавни карактер где се смењују спортски догађаји са гостовањима циркуса и луна паркова. Фудбалске утакмице су се одржавале све до иселења БСК-а 1929. године,⁵⁸ када је на простору Универзитетског центра у залеђу зграде Техничког факултета 1930. године, одржана највећа спортска манифестација у Краљевини Југославији: Свесоколски слет, први пут у Београду.⁵⁹ За потребе слета, који се одржао после Законског укидања регионалних соколских организација 1929. године, подигнут је монументални стадион по пројекту архитекте Момира Коруновића.⁶⁰ Позиционирање манифестације

55 Милановић наводи да тада и добија назив Тирило и Методије, међутим на плану Коваљевског из 1926. године већ пише у парку Тирила и Методија: Историјски архив Београда, TD f 5-54-1926; Милановић, Х. нав. дело, стр. 27-28.

56 Историјски архив Београда, 2270- KJ10; Кадијевић, А. (1997) Рад Николаја Краснова у Министарству грађевина Краљевине СХС/Југославије у Београду од 1922. до 1939. године, *Годишњак града Београда*, књ. XLIV, Београд: Музеј града Београда, стр. 221-255.

57 На том месту је била предвиђена машинска радионица.

58 Андрејевић, М. нав. дело, стр. 108-109.

59 Караулић, Ј. (2016) Соколски слетови у Краљевини Југославији на примеру Свесоколског слета у Београду 1930. године, у: *Ко је соко тај је Југословен*, каталог изложбе, Београд: Музеј историје Југославије, стр. 79-94.

60 Кадијевић, А. (1996) *Момир Коруновић*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе; Путник, В. (2015) *Архитектура соколских домова у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевини Југославије*

у залеђу новоизграђених објеката Универзитетског центра образложено је добром трамвајском везом која је омогућавала лак приступ посетилаца од железничке станице.⁶¹ Међутим неизграђени простор није био довољно велики тако да је у листу *Време* дата скица пројекта са коментаром да није могло да се обезбеди више места за вежбаче, што потврђује и извештај у *Политици*⁶² у којем се наводи да ће услед „релативно малог простора на слетишту моћи да вежба одједном само 3500 сокола”. Разлог да се баш на овој локацији одржи највећа спортска манифестација може се тражити и у жељи да се стари топоним Тркалиште који је опстајао деценијама, организовањем спектакла веже за нову меморију и династију Карђорђевић. Стадион је представљао највећу изграђену дрвену конструкцију у Централној Европи, могао је да прими 45000 гледалаца и 3500 вежбача.⁶³ Иако грађен од дрвета имао је бетонске темеље, што намеће питање грађења и разграђивања на простору на којем је планирана изградња сасвим другачије намене. Стадион је по завршетку слета размонтиран и тиме се завршава историја спортских активности на овом простору.⁶⁴

Изградња објеката Универзитетског центра је настављена и током четврте деценије двадесетог века, мада није познато према ком плану, с обзиром да је једини важећи био регулациони план из ГУП-а по којем није изведен ни један објекат.

Крај изградње зграде Техничког факултета 1931. године, био је пропраћен у дневној штампи, величањем велелепности ентеријера и монументалности здања.⁶⁵ Са друге стране стручна критика није била благонаклона према овом здању, пре свега због анахроног, строгог академског израза који је заправо и даље био актуелан, што потврђује пројекат

ји, Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду; Путник, В. (2013) Соколски домови и стадиони у Београду, *Наслеђе*, бр. XIV, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 69-82, 77.

61 Аноним (23. 01. 1930) Пројект стадиона за велики свесоколски слет у Београду, *Време*, 7.

62 Аноним (18. 04. 1930) Завршавање слетишта за Свесоколски слет, *Политика*.

63 Исто; Путник, В. (2013) нав. дело, стр. 77.

64 Поред циркуса, луна парка на простору Тркалишта 1933. године одржана је и велика хигијенска изложба: подаци добијени љубазношћу Милоша Јуришића.

65 Аноним (20. 03. 1931) Зграда Техничког факултета биће готова овог лета, *Политика*, 8; Аноним (19. 08. 1931) Технички факултет сели се идућег месеца у нову зграду, највећу у нашој земљи, *Време*, 7; Аноним (19. 10. 1931), Освећење нове зграде Техничког факултета, *Време*, 5; Аноним (19. 10. 1931), Свечано освећење нове зграде Техничког факултета, *Правда*, 5.

Правног факултета из 1933. године, професора архитекте Светозара Јовановића. По сведочењу штампе Јовановић је заједно са својим асистентима, у року од неколико месеци израдио планове не само за нову зграду Правног факултета, већ за читав комплекс Универзитетских зграда, пројектујући „студентску варош” на простору између улица Краља Александра, Карнегијеве, Краљице Марије и Рузвелтове.⁶⁶ По описима у штампи планом је као пандан згради Техничког факултета, која је била стожер читаве композиције,⁶⁷ пројектована велика зграда у којој би биле смештене механичке лабораторије, а у склопу универзитетске четврти била би подигнута и здања Теолошког факултета, геолошког одсека и још неке помоћне зграде. Постојећи објекти би били инкорпорирани у нову матрицу уз формирање два парка за одмор студената.⁶⁸ У којој мери се нови план разликовао од Несторовићевог и Таназевићевог, није познато али сачувани приказ пројекта зграде Правног факултета указује на академско решење са истуреним портиком које наставља низ започет још са Универзитетском библиотеком. Пројекат Светозара Јовановића није реализован, јер је 1933. године било касно за архитектуру конзервативног академизма, што је показала зграда Лабораторије машинског факултета, дело архитеката Бранислава Маринковића и Михајла Радовановића из 1935. године,⁶⁹ позиционирана дуж Рузвелтове улице, готово у потпуности према Несторовићевом и Таназевићевом ситуационом плану. Подужно компактно здање са благо истуреним ризалитима напушта претходну стилску концепцију промовишући пуризам у архитектури пречишћеним фасадама, што доводи до раскида са академизмом на овом потезу, тако да професор Петар Бајаловић уз помоћ професора Петра Анагностија, 1936. године израђује нов пројекат зграде Правног факултета.⁷⁰ Искористивши позицију на углу Бајаловић конципира објекат који по свом обликовном и декоративном репертоару тежи модернизму али који функционално и у основи задржава академски концепт угаоне зграде са унутрашњим двориштима. Простор Тркалишта се попуњава Универзитетским зградама

66 Дедијер, В. (12. 11. 1933) На пролеће треба да се зида нови Правни факултет, *Политика*, стр. 13-14.

67 Kadijević, A. (2016) nav. delo, str. 104.

68 Дедијер, В. нав. дело, стр. 13-14.

69 Просен М. (2007) О соцреализму у архитектури и његовој појави у Србији, *Наслеђе*, бр. VIII, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 95-117.

70 Историјски архив Београда, ТД ф XV-77-1936; документација Завода за заштиту споменика културе Београда, досије зграде Правног факултета.

и оплемењује партерним решењима и споменицима,⁷¹ међутим одсуство чврсте планске регулативе одражава се на нецеловитост простора, који више чини скуп независних објеката, него кохерентну целину.(слика 6) Пред сам почетак Другог светског рата 1940. године архитекта Димитрије М. Леко пројектује зграду Високе комерцијалне школе на празном плацу између Правног факултета и Универзитетске библиотеке,⁷² која је требало да попуни улични низ од Правног до Техничког факултета.

Слика 6 Авионски снимак простора Тркалишта пред Други светски рат, (извор: колекција М. Јуришића)

Универзитетски центар после Другог светског рата

По завршетку Другог светског рата ново друштвено и државно уређење намеће нову концепцију, развоја града и урбаног планирања. Идеја о формирању Универзитетског центра на простору Тркалишта опстаје, али је академски конципиран простор са академским објектима морао да претрпи трансформацију у складу са актуелним политичким и државним системом, уношењем нове визуелне интерпретације простора. Делимично срушена зграда Техничког факултета је обновљена и дозидан је још један спрат чиме је нарушена изворна пропорција, а објекат се обликовно приближио

71 На углу Булеvara краља Александра и Гробљанске улице, 7. 11. 1937. године, подигнут је споменик Вуку Караџићу поводом обележавања стопедесет година од његовог рођења: Аноним (07. 11. 1937.) Данас се открива споменик Вуку, *Време*, 4; Аноним (08. 11. 1937) Јуче је у Београду откривен споменик Вуку Стефановићу Караџићу, *Време*, 1,5; Аноним (08. 11. 1937) Јуче је на свечан начин у Београду откривен споменик који је Вуку подигао српски народ, *Политика*, стр. 5.

72 Документација Завода за заштиту споменика културе Београда, досије зграде хотела *Метропол*.

монументализму и соцреализму којем се тежило у архитектонском изразу одмах по завршетку рата.

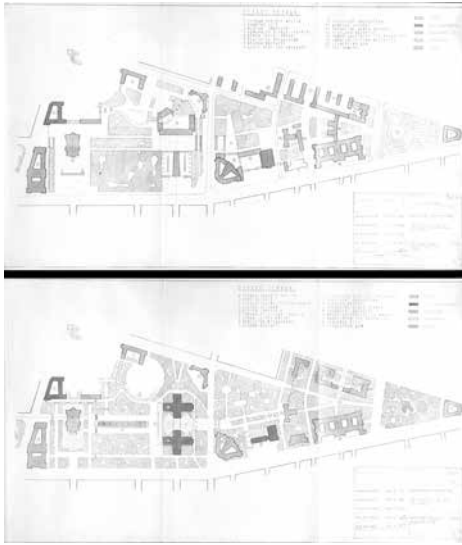
Првим Петогодишњим планом развоја Београда (1947-1951) била је предвиђена реконструкција и доградња простора Универзитетског центра употпуњена „новом” идејом која датира још из Шамбоновог пројекта о формирању административно-културног центра на простору Ташмајдана.⁷³

Идејни пројекат регулационог плана под руководством архитекте Николе Добровића, подразумевао је велику изградњу предметног простора слободностојећим високим објектима који би негирали постојећа здања Универзитетског центра. Пре завршетка израде и усвајања Генералног регулационог плана, пропагирањем брзог развоја и напретка 1948. године, отпочела је израда пројекта Дома Централног комитета Народне омладине Југославије на локацији малог Ташмајдана и расписан је ужи конкурс за зграду Уметничког музеја на великом Ташмајдану. Иако је окосница критике новог државног руководства била непланска предратна изградња, у годинама послератне обнове Тркалиште је доживело исту судбину парцијално изведених решења само оденутих у другу обликовну и идеолошку структуру.

Зграда Дома централног комитета Народне омладине Југославије требало је да буде визуелна доминанта читавог простора, како својом позицијом на осовини правца цркве Светог Марка и Државног архива,⁷⁴ тако и висином од осам спратова. У складу са идејним решењем регулационог плана, архитекта Ђорђе Ристић у средишту блока пројектује Дом ЦКНОЈ-а као групацију две зграде позициониране наспрам Државног архива. Зграда се по намени условно уклапала у постојећи Универзитетски центар доносећи јасну поруку новог државног устројства. Волуметријски је доминирала простором, а новопланирани пешачки продори из правца Ташмајдана и Булевара Краља Александра (тада Црвене армије) су у потпуности мењали урбани карактер овог градског потеза укидањем уличне регулације и градских блокова. Међутим доста радикални Добровићев Идејни регулациони план Београда је претрпео оштре критике, тако је усвојени Генерални план из 1950. године, донео знатно помирљивија решења у односу на постојећи грађевински фонд.

73 Музеј науке и технике, ТД Уметнички музеј ф 293; Павловић, М. (2016) Први петогодишњи план развоја Београда 1947-1951, три нерелизоване пројекта у Булевару Краља Александра, *Наслеђе* бр. XVII, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 125-138.

74 Исто; Историјски архив Београда, ТД 3-14-950.

Слика 7 Две варијанте ситуационог решења аутора Миладина Прљевића (извор: МНТ, ТД Уметнички Музеј ф 293)

На основу сачуваних ситуационих планова архитекте Миладина Прљевића, из 1949. године, израђених за потребе пројектовања Уметничког музеја евидентна су суштинска колебања у даљем урбаном планирању простора Универзитетског центра.⁷⁵ (слика 7) Први план представља разрађен предлог службе Главног градског архитекте, односно редуковано конкурсно решење архитекте Добровића за Уметнички музеј, које је у том сажимању изграђених структура изгубило основну идеју и концепт, остављајући простор као скуп разједињених објеката без осмишљених доминанти, визура и амбијената са једином идејом негирања постојећег фонда. Други Прљевићев предлог настао је на основу опсежних студија спроведених поводом израде пројекта Уметничког Музеја и представља осавремењену варијанту предратне идеје са доследно обликованим просторима, који формирају целовиту и јединствену слику читавог потеза. Уједно на оба плана је приказана промена позиције зграде Дома ЦКНОЈ-а, која је позиционирана дуж уличног фронта Булевару, између Правног факултета и Универзитетске библиотеке. Планирана монументална здања соцреализма, нису изведена услед спољно политичког заокрета земље и економске кризе која је уследила,⁷⁶ тако да је делимично

75 Музеј науке и технике, ТД Уметнички музеј ф 293.

76 Идеја о груписању образовних и културних садржаја на овом простору наставља се пројектом Концертне дворане на Булевару наспрот Универзитетске библиотеке. Пројекат М. Крстић и Б. Бон из 1950; Историјски архив Београда, ТД 26-VIII-1950; Павловић, М. нав. дело.

изграђени Дом ЦКНОЈ-а адаптиран 1954-1958. године по пројекту Драгише Брашована у хотел *Метропол*, један од најексклузивнијих хотела у Београду.⁷⁷ Хотел је био репрезент новог животног стила, а његова изградња на том месту је трајно нарушила концепцију универзитетског центра.

Убрзани пораст броја студената као и интензивни развој индустрије условили су изградњу техничких факултета, и поред економске кризе, тако да 1950-1952. године архитекта Григорије Самојлов са архитектом Михајлом Радовановићем ради идејни пројекат ситуационог уређења и изградње Машинског и Технолошког факултета, ослањајући се на идејну скицу из канцеларије Главног градског архитекте. Иако аутори на други начин интерпретирају простор они се везују за предратну концепцију посматрајући цео блок као јединствену целину.⁷⁸ На основу идејног нацрта велики подухват је реализован током низа година. Све објекте је пројектовао Самојлов углавном у тиму са Радовановићем. Прво је пројектован и подигнут Машински факултет који се физички надовезао на предратну зграду Лабораторије. Како су то већ биле године раскида са совјетским моделима и окретања ка савременим стремљењима западно европске архитектуре, Самојлов и Радовановић реализују модерно конципиран објекат капацитета за 7000 студената у духу касне модерне. Примењујући нова технолошка достигнућа остварују функционалност зграде, која је конципирана као подужни тракт дуж улице Краљице Марије са попречним крилима на правилним размацама у форми чешља, завршен попречним кубусом Технолошког факултета. Међу последњим пројектима фазне изградње комплекса Машинског и Технолошког факултета је зграда Лабораторије технолошког факултета из 1957. године. Сарадник Самојлову на овом пројекту био је М. Јелинек.⁷⁹ Врло инвентивна зграда са заталасаном кровном конструкцијом, позиционирана поред Државног архива у Карнегијевој улици, пасарелом је повезана са главним објектом остварујући непрекинуту комуникацију у нивоу терена. Чак и ово сасвим модерно решење комплекса оставило је могућност формирања зелене парковске површине унутар блока, која би се повезала са једне стране са парком Ћирила и Методија а са друге са малим Ташмајданом.

77 Историјски архив Београда, ТД 3-14-1950; Подаци добијени од потомака архитекте Ђорђа Ристића: проф. арх. Милорада Ристића и Анђелке Симић; Павловић, М. нав. дело.

78 Самојлов у Техничком опису наводи се да се при пројектовању зграда пошло од гледишта да целокупан блок техничких факултета треба решавати као једну урбану целину; Историјски архив Београда, ТД 26-1-957

79 Постојао је старији пројекат који је замењен новим: Историјски архив Београда, ТД 5- II-1960

Накнадна изградња унутар блока, иако планирана Самојловим идејним пројектом, изведена је са изменама у смислу повећавања габарита објеката и без формирања зелених површина. Уништавањем концепције уређења унутрашњости центра трајно је изгубљена могућност остваривања и повезивања парковских зелених површина и формирања употребљивог, пријатног јавног простора.⁸⁰

Последњом великом интервенцијом, изградњом подземне железничке станице Вуков споменик 1989-1995. године, додатно је у урбанистичком смислу деградиран и разбијен простор Универзитетског центра. Политички мотивисан и промовисан пројекат архитекте Мирјане Лукић⁸¹ пример је неуспеле репрезентације монументалности и раскоши решењем ентеријера подземне станице и партерним уређењем улица изнад. Надземно уређење простора између парка Тирила и Методија и Техничких факултета у потпуности је анулирало логичну и историјску везу ова два простора, нефункционалним и неосмишљеним решењем, које је визуелно и физички прекинуло целину.

Најзначајнији ствараоци Београдске архитектуре двадесетог века оставили су свој печат на простору Универзитетског центра, међутим константна неопредељеност за један концепт и један план под образложењем тражења бољег решења, условила је неостваривање ниједне идеје, чиме је умањен општи квалитет архитектонских дела на посматраном простору. Универзитетски центар, иако је једна од можда најуспелијих целина изведених у Београду током више деценија, не препознаје се у визуелној перцепцији града управо услед недостатка једног разрађеног урбанистичког концепта, те се топоними везују само за појединачна здања или споменике у оквиру ове целине. Неприхватање урбанистичког плана као законског акта који трајно одређује и артикулише простор је основна карактеристика друштвеног и стручног односа у Београду и Србији и имало је и има

80 Током седамдесетих година двадесетог века иза Универзитетске библиотеке и Државног архива изграђен је солитер за потребе ЕДБ-а, где су смештене канцеларије јавног осветљења.

81 По пројекту архитекте Лукића. Саобраћајни институт ЦИП је израдио главни пројекат а изградњу је водио „Енерго пројект”. Монументална станица свечано је симболично отворена 7. јула 1995. године. Предвиђања да ће помпезно најављивана станица колосалних димензија пројектована да опслужује 15.000 путника на сат ни до данас није остварена: 20 godina stanice Vukov spomenik, 23. 10. 2015., <http://beobuild.rs/20-godina-stanice-vukov-spomenik-p1863.html>.

далекосежне последице у формирању градских целина, које остају просторно и визуелно недовршене и недоречене.

ЛИТЕРАТУРА:

Акунд, Н. (2011) Делатност Карнегијевих задужбина на Балкану после Првог светског рата: Универзитетска библиотека у Београду, 1919-1926, *Инфотека* бр. 1, година XII, Заједница библиотека Универзитета у Србији.

Андрејевић, М. Преображај амбијента и људи старог „Тркалишта“ у: *Београд у сећањима 1900-1918*, приредио Ђоковић, М. (1977) Београд: Српска књижевна задруга.

Аноним, (01. 07. 1901) *Технички гласник*, бр. 3, 1-2.

Аноним, (1901) *Технички гласник* бр. 8, 9, 10, 11 и 12.

Аноним (1912) *Адресна књига Београда 1912*, Београд: Безбедност.

Аноним (20. 03. 1931) Зграда Техничког факултета биће готова овог лета, *Политика*.

Аноним (19. 08. 1931) Технички факултет сели се идућег месеца у нову зграду, највећу у нашој земљи, *Време*.

Аноним (19. 10. 1931) Освећење нове зграде Техничког факултета, *Време*, 5.

Аноним (19. 10. 1931) Свечано освећење нове зграде Техничког факултета, *Правда*, 5.

Аноним (07. 11. 1937) Данас се открива споменик Вуку, *Време*, 4.

Аноним (08. 11. 1937) Јуче је у Београду откривен споменик Вуку Стефановићу Караџићу, *Време*.

Аноним (08. 11. 1937) Јуче на свечан начин је у Београду откривен споменик који је Вуку подигао српски народ, *Политика*.

Vogunović, G. S. (2005) *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, tri toma, Beograd: Beogradska knjiga.

Божић, И. (1975) Постанак и развој Београдског Универзитета, *Годишњак града Београда*, књ. XXII, Београд: Музеј града Београда, стр. 146-147.

Vuksanović-Macura, Z. (2015) *San o gradu, Međunarodni konkurs za urbanističko uređenje Beograda 1921-1922*, Beograd: Orion Art.

Дедијер, В. (12. 11. 1933) На пролеће треба да се зида нови Правни факултет, *Политика*, стр. 13-14.

Ђокић, В. (2009) *Urbana tipologija: gradski trg u Srbiji*, Beograd: Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet.

Ђорђевић, Б. (1962-63) Универзитет у Београду 1863-1963, *Годишњак града Београда*, књ. IX-X, Београд: Музеј града Београда, стр. 5 – 79.

- Ибрајтер-Газибара, Б. (2006) Архитектура зграде Техничког факултета у Београду, *Наслеђе*, бр. VII, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 69-85.
- Јовановић, Ј. (2013) Виктор Викторович Лукомски – прилог за биографију, *Наслеђе*, бр. XIV, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 171-174.
- Јовановић, Б. Спорт и спортисти у: *Београд у сећањима 1900-1918*, приредио Ђоковић, М. (1977) Београд: Српска књижевна задруга.
- Кадјевић, А. (1996) *Момир Коруновић*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.
- Кадјевић, А. (1997) Рад Николаја Краснова у Министарству грађевина Краљевине СХС/Југославије у Београду од 1922. до 1939. године, *Годишњак града Београда*, књ. XLIV, Београд: Музеј града Београда, стр. 221-255.
- Кадјевић, А. (1998-1999) Београдски период рада архитекте Виктора Викторовича Лукомског (1920-1943), *Годишњак града Београда*, књ. XLV-XLVI, Београд: Музеј града Београда, стр. 115-132.
- Кадјевић, А. (2005) *Естетика архитектуре академизма XIX-XX век*, Београд: Грађевинска књига.
- Kadijević, A. (2016) Srpska arhitektura u 1926. godini – između kontinuiteta i reforme, *Zbornik seminara za studije moderne umetnosti Filozofskog Fakulteta Univerziteta u Beogradu*, br 12, Beograd: Filozofski fakultet, str. 99-120.
- Караулић, Ј. (2016) Соколски слетови у Краљевини Југославији на примеру Свесоколског слета у Београду 1930. године, у: *Ко је соко тај је Југословен*, каталог изложбе, Београд: Музеј историје Југославије, стр. 79-94.
- Леко, Д. Т. (1909) *Наше прилике: поводом VIII конгреса архитеката*, Београд: Штампарија Р. Раденковића.
- Леко, Д. М. (10. 03.1926) Нове зграде Техничког факултета београдског Универзитета, *Технички лист*, бр. 5, стр. 65-66.
- Mađanović B. M. (2016) Architectural shaping of Belgrade University Center (1921–1931), *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, бр 44, Нови Сад: Матица српска, Одељење за ликовне уметности, стр. 317-332.
- Максимовић, Б. (1967) Естетичка схватања композиције градских центара Београда почетком 20. века, *Годишњак града Београда*, књ. XIV, Београд: Музеј града Београда, стр. 81-97.
- Максимовић, Б. (1974) Тежње за увођењем естетичких вредности, *Годишњак града Београда*, књ. XXI, Београд: Музеј града Београда.

- Максимовић, Б. (1978) *Идејни развој српског урбанизма, период реконструкције градова до 1914.године*, Београд: Српска академија науке и уметности.
- Максимовић, Б. (1980) Вредности генералног плана Београда од 1923. године и њихово поништавање, *Годишњак града Београда*, књ. XXVII, Београд: Музеј града Београда, стр. 239-268.
- Макуљевић, Н. (2006) *Уметност и национална идеја у XIX веку*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 256-261.
- Милановић, Х. (2006) *Паркови Београда*, Београд: Демократска странка/Истраживачко-издавачки центар.
- Милатовић, М. (1980) Албан Шамбон: Генерални урбанистички план Београда, *Годишњак града Београда*, књ. XXVII, Београд: Музеј града Београда, стр. 221-237.
- Михајлов, С. Универзитетска библиотека у: *Добротвори Београдском универзитету*, приредиле Шупут, М. и Бошњак, Т. (2005), Београд: Универзитет, САНУ, Народни Музеј, стр. 65-82.
- Несторовић, Б. (1996) *Високошколска настава архитектуре у Србији 1846-1971*, Београд: Архитектонски факултет.
- Несторовић, Б. (2006) *Архитектура Србије у XIX веку*, Београд: Арт Прес.
- Павловић, М. (2014) *Живот и дело архитекте Николе Несторовића 1868-1957*, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Павловић, М. (2016) Први петогодишњи план развоја Београда 1947-1951, три нереализована пројекта у Булевару Краља Александра, *Наслеђе* бр. XVII, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 125-138.
- Поповић, П. (1926) Универзитетска библиотека, *Српски књижевни гласник*, бр. 18.
- Просен М. (2007) О соцреализму у архитектури и његовој појави у Србији, *Наслеђе*, бр. VIII, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 95-117.
- Путник, В. (2015) *Архитектура соколских домова у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевини Југославији*, Београд: Филозофски факултет, Универзитет у Београду.
- Путник, В. (2013) Соколски домови и стадиони у Београду, *Наслеђе*, бр. XIV, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, стр. 69-82.
- Стојановић, С. (1912) *Српски неимар: опис грађевинских радова и израда са сликама*, Београд: б. и.
- Тодоровић, С. Ч. (2009) *Спорт у старом Београду (XIX век)*, Београд: Zepher Book World d.o.o. i Фонд Филип и Мадлена Цептер.

Ђоровић, М. Љ. (2008) *Београд у деветнаестом веку: из дела страних писаца*, Београд: Библиотека града Београда.

Џонић, У. (2011) *Изградња Универзитетске библиотеке у Београду*, приредили Марковић, Н. и Филиповић, Д., Београд: Универзитетска библиотека.

Marina Pavlović
Belgrade

THE NEW UNIVERSITY CENTRE OF THE
INTERWAR BELGRADE

Abstract

From the end of the nineteenth century, the urban development of Belgrade tended to communicate political and national ideas through articulation of public spaces. However, the state monopoly caused an excessive subordination to political events and bureaucratic mechanisms, so that the execution of urban plans was usually incomplete, due to changes of power or competences of various administrative institutions. One of the few most complete urban areas, which has retained the same purpose until this day, is the University Centre along the Boulevard of King Alexander in Belgrade. The history of this location began in the second half of the 19th century, when Prince Mihailo Obrenović organized the first gallop races in Belgrade on that site. Towards the outbreak of the First World War, the Belgrade University was given this area for the location of a new University Centre. Development of the complex began during the interwar period, with edifices designed by eminent Belgrade architects, but based on two different urban concepts and plans: one was legal and valid but the other was actually implemented in practice. In spite of being harshly criticized by socialist authorities, the same principle persisted after the Second World War. Although it was perhaps one of the most successful complexes built in Belgrade over several decades, the University Centre is not recognized as such in the visual perception of citizens, mostly because of the lack of blending or a high-quality urban concept. The transformation of this area reflects all the phenomena that dominated over urban development of Belgrade in the last 150 years, and illustrates refraction of different professional premises and political attitudes and desires.

Key words: *urbanism, University Centre, interwar Belgrade Racing Track, Faculty of Engineering*